

UOT 811.133.1

Pərvanə Xanızadə
ADU
ms_franse@yahoo.com

MÜASİR FRANSIZ DİLİNDƏ HÜQUQİ DİSKURSUN METODOLOJİ NÜVƏSİ

Açar sözlər: *hüquqi diskurs, qanunvericilik aktı, nüvə, leksik-semantik sahə, makro-və mikrosahə.*

Key words: *legal entities, legislative act, the core, lexico-semantic field, macro and micro sphere.*

Ключевые слова: *юридический дискурс, законодательный акт, ядро, лексико-семантическое поле, макро-и микросфера.*

Müasir dövrdə hüquqi diskursun öyrənilməsi son dərəcə aktualıq daşıyır. Bu aktualıq isə elmi və təcrübi maraqlardan irəli gəlir. Tədqiqatımız zamanı hələ də hüquqi diskursla bağlı işlənilməmiş, ağı səhifələrin qaldığına şahidi olduq. Əslində hüquqi sənədin mətni elə hüquqi diskursun nüvəsi deməkdir. Tədqiqatın vəzifəsi hüquqi diskurs terminlərinin ümumi diskurs nəzəriyyəsi altında təhlilindən ibarətdir. Tədqiqatın əsas məqsədini də elə bu terminlərin işlənmə dairəsi və təhlili təşkil edir.

Hüquqi tənzimlənmə hüquqi normativ aktların köməyi ilə həyata keçirilir. Bu zaman 3 normativ fəaliyyət nəzərdə tutulur: *icazə, qadağa və məcburiyyət*. Sadalananlar linqvistik texnikanın köməyi ilə verballaşır. Fransız dilində verballaşma aşağıda göstərilən formalarda reallaşa bilər:

1. Leksik baxımdan: *instituer-yaratmaq, constituer-təşkil etmək, établir-qurmaq* kimi felləri misal göstərmək olar.
2. Qrammatik baxımdan: məchul növlü konstruksiyalardan istifadə.
3. Şəxssiz formalardan istifadə: *Il est institué une citoyenneté de l'Union-İttifaq vətəndaşlığı yaradılır.*
4. Être+able sonluqlu sifət konstruksiyaları: *“Chaque contribuable est imposable à l'impôt sur le revenu”-Hər bir vergi ödəyicisi gəlir vergisinə cəlb olunma bilər.* Bu zaman tərcümə edərkən “bilər”+“cəlb olunmaq” felini və *able* sonluqlu sifət əslində *peut être imposé* fel formasıdır. Lakin hüquqi diskurs zamanı nümunədəki forma daha geniş tətbiq olunur.

5. *Faire l'objet de* -“nəyinsə obyektı olmaq” konstruksiyası. Məsələn: *Les époux font l'objet d'impositions distinctes*-Evli cütlüklər müxtəlif vergi tutulmalarını ödəmək məcburiyyəti altında qalırlar.

Ümumi hüquqi anlayışların metodoloji əsasını *prinsiplər, iyerarxiya və bütövlük* təşkil edir. Əsasını Avropa Birliyinin hüquq sistemi təşkil edən prinsiplər Fransanın daxili hüquq sistemi ilə eynilik təşkil etmir. Belə ki Avropa Birliyinin hüquq sistemi özündə dövlətləri birləşdirən inteqrasiya yönümlü təhsil sistemidir. Avropa Birliyinin hüquq sisteminin əsas xüsusiyyəti özündə hüquqi-linqvistik bilgiləri cəmləşdirmiş olmasıdır. Buraya həmçinin multilingvizm və multihüquq sistemlərini də əlavə etmək lazımdır [1, 10]. Prinsiplər verballaşmış şəkildə, həmçinin də eyhamla deyilmiş formada ola bilər. Məsələn, Lissabon sazişində 2 prinsip qeydə alınmışdır. Bunlar subsidiarlıq və mütənasiblik prinsipləridir. Qanunun aliliyi prinsipi xüsusi olaraq razılaşıdırılmır, amma ona tez-tez məhkəmə tərəfindən istinad edilir. Bütün hüquqi sistemlər tənzimlənmə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hüquqi tənzimlənmənin metodları özünü hüquq normalarının ictimai münasibətlərə, insanların davranışına təsiri zamanı göstərir. Hüquqi tənzimlənmə hüquqi-normativ aktların köməyi ilə həyata keçmiş olur ki, onlar da *icazə, məcburiyyət və qadağa* kimi normativ mənalarına görə təsnifat olunur. Bu qeyd olunanların fransız dilində konkret tərtibat qaydaları mövcuddur.

Fransız dilində mümkünlüyü ifadə etmənin bir çox sinonim ekvivalentləri mövcuddur. Mümkünlüyü ifadə edən konstruksiyalar bunlardır: *être capable de, à même de, apte à, en état de, en mesure de, de nature à*, həmçinin *-able, -ible, -uble* kimi suffikslərin köməyi ilə feldən yaranan sifətlərlə *visible, jouable*, eləcə də *savoir-bilmək* feli conditionaldə (şərt budaq cümləsi) xüsusi ilə də onun inkar formasında olarsa. *Je ne saurais vous le dire*-Mən bunu sizə deyə bilmərəm. Ümumiyyətlə, *-able, -ible, -uble* suffiksli sifətlər hüquqi diskursda çox istifadə olunur. Məsələn: *être susceptible de recours-etiraz etmək*. Buna biz Lissabon sazişində də rast gələ bilərik. Sadalananlar arasında hüquqi ideyanı ifadə edən yeganə fel *pouvoir* felidir. *Le contribuable peut réclamer une imposition distincte*-Vergi ödəyiciləri ayrıca vergitutma tələb edə bilərlər [2, s.33].

Fransa konstitusiyasında icazə maddələrinin sayı qadağa xarakterli maddələrin sayından çoxdur ki, bunlar da *pouvoir* felinin köməyi ilə öz əksini tapır. Məsələn: *Le Président peut soumettre à référendum tout projet de loi*-Prezident istənilən qanun layihəsini referenduma verə bilər. Həmçinin *autoriser-icazə vermək* feli də daha çox işlənənlər sırasındadır. Lakin *autoriser* feli hakim orqan tərəfindən verilən icazəni nəzərdə tutur. *Pouvoir*

feli isə şəxsin icazəsinə işarədir. Fransız dilində məcburiyyət ifadə edən fəllər və feli konstruksiyalar bunlardır: *devoir(-mali,-məli, être-olmaq, entraîné-səbəb olmaq* və s. Fransa konstitusiyasında məcburiyyət ifadə etmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur.

Məsələn: *Le Conseil Constitutionnel doit statuer... Konstitusiya Şurası (bizim Konstitusiya məhkəməsi ilə eynilik təşkil edir) qərar verməlidir. Les décisions du Conseil Constitutionnel s'imposent aux pouvoirs publics-Konstitusiya Şurasının qərarları dövlət orqanları üçün məcburidir.* Gördüyümüz kimi, hüquqi mətnin mövzusunda asılı olaraq məcburiyyəti müxtəlif formada əks etdirmək olar. Hər iki cümlədə məcburiyyət ideyası olmasına baxmayaraq birinci cümlənin nüvəsini *-mali, -məli* şəkilçilərindən biri, ikincisini isə “məcbur olmaq” feli təşkil etmişdir.

Hüquqi sahənin leksik-semantik nüvəsini xüsusi termin və ifadələr təşkil edir ki, bunlardan da bir neçəsini misal göstərmək istərdik: *le code penal-cinayət məəcəlləsi, personnes morales-hüquqi şəxs, les procédures-protokollar, le droit commun-cinayət hüququ.* Terminlərə gəldikdə isə *les personnes morales-hüquqi şəxs, le delinquant-cinayətkar.* Terminoloji ifadələrdən isə *la présente loi-cari qanun, le code penal-cinayət məəcəlləsi.* Yuxarıda sadalananlardan bu qənaətə gəlmək olar ki, hüquqi leksik-semantik mikrosahə özündə “cəza” mikrosahəsini də cəmləşdirmiş olur. “Cəza” mikrosahəsini təşkil edən bütün leksik vahidlər hüquqi mikrosahənin tərkib hissəsidir.

Ticari münasibətlərin leksik-semantik makrosahəsində iki mikrosahənin olduğuna rast gəlmək olar. Bunlar “pul” və “ticari münasibətlərin subyekti” mikrosahələridir. “Pul” mikrosahəsinə *une rémunération-mükafat, des dommages et intérêts-kompensasiya (ziyanın ödənilməsi), le montant-məbləğ* və s. kimi sözlər daxildir. “Ticari münasibətlərin subyekti”nə isə *un commissaire aux comptes-audit-mühasib, les juges d'instance-kiçik instansiya məhkəməsinin hakimi (üzvü)* kimi söz və ifadələr daxildir. Bəzən hər hansısa bir mikrosahənin digər bir makrosahənin tərkibində kəsişməsi halına da rast gəlmək olar. Bu zaman bu sahələrdən birinin müəyyən tərkib hissəsi digərinin tərkib hissəsinə daxil olmur. Ticari münasibətlərin mövzusu bütün qanunvericilik aktları üçün mütləq hesab edilə bilməz. Bu səbəbdən də “ticari münasibətlər”in makrosahəsi yalnız “müəllif hüquqlarının müdafiəsi” qanunu üçün xarakterikdir.

Qanunvericilik aktları üçün terminlərdən geniş istifadə xarakterikdir. Tədqiq etdiyimiz materialda hüquqi və ticari terminləri nəzərdən keçirərkən üstünlüyün daha çox hüquqi terminlərdə olduğunun şahidi oluruq. Hüquqi

və ticari terminlərin istifadəsi qanunvericilik aktının mövzusunda asılıdır. Terminlər özlərində mürəkkəb söz birləşmələrini əks etdirmiş olur. Hüquqi mətnlərdə terminlərdən istifadə onunla izah olunur ki, terminoloji leksika dəqiq və məlumatverici xarakterə malikdir. Məhz bu səbəbdəndir ki, qanunvericilik aktlarındakı terminləri digər bir sözlə əvəz etmək mümkün olmur. Onlar fikri lakonik və dəqiq ifadə etməyə imkan verirlər. Bu zaman sözü gedən termini sinonimi ilə əvəz etmək mümkün deyil, çünki o bir məna ifadə edir və əvəzedicisi olmur. Bu zaman ümumişlək leksikaya terminoloji leksikadan daha çox rast gəlinir. Bu onunla izah olunur ki, mövcud qanunvericilik aktlarının ünvanlandığı şəxslər böyük xalq kütləsidir. Bu baxımdan da qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericilik aktlarının ən geniş leksik-semantik makrosahəsini “hüquqi münasibətlər” sahəsi təşkil edir. Məsələn, “Qaçqınların statusu ilə bağlı qətnamə”də aşağıda sadalanan leksik-semantik makrosahəyə aid sözləri görmək olar: “*hüquq*”, “*qaçqınlar*” və s. Qanunvericilik aktlarındakı terminlər və hüquqi ifadələr ümumi leksikanın 19%-ni təşkil edir. Sözü gedən aktlarda yalnız bir latın mənşəli söz görmək olar ki, bu da *judicatum solvi- məhkəmə xərclərinin ödənilməsinin təmin olunması* [4].

Qanunvericilik aktlarını özündə əks etdirən mətnlər üçün individuallaşma yaddır. Antroponimik leksika qanunvericilik aktlarında özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Hüquqi mətnlərdə başlıca rol oynayan və bu mətnlərin əsas nüvəsini təşkil edənələr hüquqi və fiziki şəxslərdir. Belə adlandırma bilavasitə onların icra etdikləri funksiya ilə bağlıdır. Antroponimik leksika mürəkkəb və sadə isimlərlə ifadə oluna bilər.

Fransız dilinin qanunvericilik aktlarının tərkibindəki əksər feli ifadələrdəki fellər zəif mənaya malik olur. Bu, hüquqi diskursun əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Məsələn: *prendre une résolution-qərar qəbul etmək, demander la permission-icazə almaq və s.*

Bütün bu söylənilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, qanunvericilik aktları üçün ciddi məntiqi struktur xarakterikdir. Hər bir qanunvericilik aktının isə nüvəsini təşkil edən əsas elementlər vardır ki, bunlar da bir neçə alt elementlərə, alt qruplara bölünərək sonda bütöv və tam bir hüquqi mətn təşkil etmiş olur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Жгенти В.Г. Семантическое поле как принцип исследования словесных значений (Автореф дис, канд, филол. наук) Тбилиси, 1983 - 26с
2. Карпусь И.А. Французский деловой язык, Киев, 2004. - 188с.

3. http://www.droit.pratique.fr/dictionnaire_juridique.php
4. http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm

Parvana Xanizade

Summary

Methodological core of legal discourse in modern French language

The present article deals with French legal discourse and its macro and micro spheres, which are its principal core. Considering the material which consists of legal and trade terms we could witness that legal terms have dominated. Summarizing the investigation we found out that the core of these texts are individuals and legal entities.

Парвана Ханьзада

Резюме

Методологическое ядро юридического дискурса в современном французском языке

Данная статья посвящена французскому юридическому дискурсу, а также макро и микрополям, которые составляют его основное ядро. При исследовании материала, состоящего из юридических и торговых терминов, становится очевидно, что преимущество принадлежит в основном юридическим терминам. Исследование примеров юридического дискурса во французском языке приводит к выводу, что составляющим ядром в данных текстах являются юридические и физические лица.

Rəyçi: fil.f.d.N.Seyidova

Redaksiyaya daxil olub: 22.06.2020